

Módszertani segédanyag Szilasi László *A harmadik híd* című regényének feldolgozásához

Készítette: Pethőné Nagy Csilla, Pécsi Tudományegyetem Babits Mihály Gyakorló Gimnázium és Szakközépiskola

„Különálló világokban élünk, de a hajléktalan mindenkin kívül áll”
(Szilasi László)

I. Miért és mikor tanítsuk?

A regény, bár sok szállal kötődik a magyar irodalomnak a szegények világa felé forduló, azt bemutató-feltérképező hagyományához, szokatlannak mondható abból a szempontból, hogy témája a hajléktalanság, pontosabban néhány kitalált, a történet idejében Szegeden élő, együtt mozgó hajléktalan ember sorsa. Még pontosabban, a szociografikus vonatkozásokon túl, a szerző arra az általános kérdésre keresi a választ, hogy mi történik az emberi lényel, ha nyomorúságos körülmények közé kerül, hogyan maradhat életben, és egyáltalán mi az, ami életben tartja. *A harmadik híd* cselekménye fordultatos, ugyanakkor viszonylag könnyen átlátható, összefoglalható. Elolvasása, a maga 349 oldalával, mégis jelentős kihívást jelenthet a diákok számára. Nem biztos tehát, hogy számíthatunk arra, hogy a tanulócsoport minden tagja elejétől a végéig elolvassa. Bár a lehetséges műfaji kapcsolódások (szerelmi regény, nemzedéki regény, krimi, irodalmi szociográfia) eleve többféle közelítést és olvasatot kínálnak fel, vagyis más-más ízlésű olvasó elvárásának képesek megfelelni, hasonlóan Umberto Eco regényeihez.

Az elbeszélői helyzet összetettsége és az időkezelés sajátosságai miatt viszont meglehetősen nehéz a művel való foglalkozást néhány egybefüggő részletnek az értelmezés középpontjába való állítására építeni, s részletek alapján gondolkodásunkat az egész felé kiterjeszteni. Ezért mindenképpen fontosnak tartom, hogy legyenek a teljes mű elolvasására vállalkozó diákok, akik a szövegmozaikokra épülő feldolgozást megelőzően elmesélik a többieknek a cselekményt, összefoglalják az egyes fejezeteket, bemutatják az elbeszélői szövegeket, illetve azok egymáshoz kapcsolódását. Másrészt a feldolgozáshoz kínált szempontoknál jellemzően olyan megoldással éltem, hogy a konkrét szövegértelmezés összekapcsolódhasson egy holisztikusabb perspektívával. Ezért egy-egy szempont körüljárásához több rövid, a regény különböző helyeiről választott idézetet, részletet választottam.

A regény jó eséllyel a 11. évfolyam végén vagy a 12. évfolyamon tanítható. Ha irodalmi kapcsolatait közül a tematikus kapcsolódásokra fókuszálunk, akkor helye lehet a XIX. és XX. század fordulójának prózairodalmában, különösen egy-egy Bródy-, vagy még inkább Tömörkény-novella értelmezéséhez kapcsolódóan. Szilasi egyébként a szintén szegedi Tömörkény (az íróelőd is a Gutenberg utcában, az egykori „gettóban” lakott, mint jelenleg Szilasi) prózáját a maga számára is minta értékűnek tartja, mert szerinte Tömörkény nem tragizálja a nyomort, hanem egy lehetséges életformaként bemutatja. Része „nem leereszkedő”, hanem „egyenjogúsító”. Nem sajnálta az embert, hanem „*odament hozzá, és addig nézte, amíg meg nem látta benne magát*”.

Olvashatjuk a népi írók, akár Móricz, akár Illyés és az irodalmi szociográfia tanulásakor, bár ebben az esetben épp a megközelítés, a látásmód és a megformálás különbségei lehetnek hangsúlyosak, például a nem tragikus, az iróniát, öniróniát, fekete humort is megengedő

beszédmod vagy az irodalmi szociográfiával szemben hangsúlyos fikcionalitás, regényszerűség.

Sort keríthetünk tárgyalására a közelmúlt vagy a kortárs magyar próza tárgyalásakor, jól megfér például Tar Sándor prózavilágával, vagy olyan szegénységet tematizáló művek társaságában, mint Borbély Szilárd *Nincstelenek* (2013) vagy Barnás Ferenc *A kilencedik* (2006) című regénye.

A megalkotottság, az osztálytalálkozó mint keret, a generációs regényként való olvashatóság, az elbeszélők, elbeszélői tudások és nézőpontok, valamint az időkezelés *A harmadik híd* olyan tematikus jellemzői és regénypoétikai eljárásai, amelyekre minden bizonnyal hatást gyakorolt Ottlik Géza *Iskola a határon* (1959) című regénye, így akár az Ottlik-regénnyel összefüggésben is olvasható, értelmezhető.

Akárhova helyezzük is el tanmenetünkben a Szilasi-regénnyel való foglalkozást, az esztétikai-narratológiai közelítésen túl fontos szempont a mű lehetséges szocializációs szerepének meggondolása, kihasználása. Legelső sorban is lehetőséget ad a hajléktalanság társadalmi jelenségével való foglalkozásra, az ezzel az életformával kapcsolatos sztereotípiák, előítéletek felszínre hozására. Olyan nyugtalanító tanulási helyzetre, amely nem a „Ne!” tiltás egyébként eredménytelen üzenetére apellál, hanem a kritikai gondolkodásra. Olyan közelítésre, ami segíthet a középiskolai korosztály minden bizonnyal felszínre kerülő sztereotípiáinak lebontásában, az előítéletes gondolkodás megváltozásában. Végső soron hozzájárulhat egy elfogadóbb, empatikusabb, szociálisan érzékenyebb szemlélet és cselekvő magatartásforma kialakulásához.

II. A szerzőről és az alakuló életműről

Szilasi László 1964. január 1-jén született Békéscsabán, ahol általános és középiskolai tanulmányait is végezte. 1989-ben szerzett diplomát a szegedi József Attila Tudományegyetem magyar – régi magyar – összehasonlító irodalomtudomány szakán. 1989 és 1999 között a *Pompeji* című irodalmi lap szerkesztője volt. Jelenleg a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Régi Magyar Irodalom Tanszékének docense, irodalomtörténész, kritikus, esszéíró, író. A szegedi deKON-csoport alapító tagja (programszerűen fellépő, új, nemzedéki és közvetítő jellegű kritikai-értekezői csoport konferenciákkal és egy sorszámmal futó könyvsorozattal). Kutatási területei a régi magyar költészet-történet, Jókai Mór és a XIX. századi magyar regény, valamint a kortárs magyar próza.

Számos esszé, tanulmány és kritika szerzője. Jókai prózaművészetével foglalkozó kötete *A selyemgubó és a „bonczoló kés”* (2000), Balassi költői nyelvének XVII. századi utóéletét tárja fel *A sas és az apró madarak* című munkája (2008).

Első jelentős szépirodalmi műve a *Szentelek hárfája* című történelmi regény és intellektuális krimi (2010), melynek helyszíne az Árpádharagosra keresztelt szülőváros, Békéscsaba. *A harmadik híd* a szerző második regénye (2014), melyért 2015-ben a Mészöly Miklós-díjat vehette át.

A harmadik híd regényötletét személyes élmény adta, egy Szeged alsóvárosi ismerőse sorsának nyomon követése, aki egy átlagosnak mondható életvitelből lassan csúszott le a hajléktalanságig. Az a kérdés foglalkoztatta az írókat, hogyan maradt életben ez a hajléktalanná vált ember. Rájött, attól, hogy ismerőse „feladta társadalmi létezését, biológiai valóját nem dobta el”. A regény a társadalom peremén élő, hajléktalan csoport mindennapjainak bemutatásával túllép a szociográfiai aspektuson, az emberi létezés adott körülmények között lehetséges sajátosságait vizsgálja. Szilasi öt évig dolgozott rajta, az idő legnagyobb része előkészítő munka volt. Egy felügyelő barátja és a hajléktalanokkal foglalkozó szakemberek segítettek. Szociális munkásokkal, orvossal járta a szállókat és a hajléktalanok által látogatott

helyeket Szegeden. Követte a hajléktalanokat, figyelte a mozgásukat, új helyeket fedezett fel velük, általuk: városismerete jelentősen kitágult.

III. Szempontok *A harmadik híd* értelmezéséhez

1. Valószerűség és fikció; a címtől a mottóig

A regény helyszíne Szeged, sugár- és körútjaival, nevezetes és jellegzetes épületeivel, szobraival, a várost kettészelő Tiszával, rétegzett társadalmával. Ez adja a környezetét nyolc hajléktalan, együtt mozgó ember vonulásának, Noszta, az Új Fiú velük töltött első napja elbeszélésének. A másodlagos, épített környezet leírásai pontosak, gyakran részletezőek, realiztikusak. Ám az egyik legfontosabb helyszín, a címet is adó harmadik Tisza-híd nem létezik. Kitalált, ahogy a Belvárosi híd rezonanciakatasztrófájának és újjáépítésének története is az. Azaz Szilasi előző regényéhez hasonlóan e művében is keveredik fikció és valóság: a regény tere, Szeged is elemelkedik a pusztá realizmustól. A valós és nem valós hidakra rákérdező író társ, Grecsó Krisztián Szilasitól a következő választ kapta: „Az, hogy az a híd beszakadt, engem is nagyon meglepett”. A humoros válasz rávilágít a valószerűség és a kitaláltság kapcsolatára, a realiztikustól való elemelkedés spontán formálódására. A valóságtól való „elemelkedés” a graffitis Broken Buzzernek a Belvárosi hídra rajzolt feliratában is megjelenik: „*Pipiskedj ki a valóságból!*”.

A rezonanciakatasztrófa vagy a Belvárosi híd újjáépítése például alkalmat ad a korrupció városi vezetők szerepeltetésére, a túlélésből politikai hasznot húzó Barták beemelésére. Ahogy a fiktív híd is teljesíti archetipusos szerepeit. Összeköti a regényben a valóst és a fantáziabelit, a pusztulást és az újrakezdés reményét. Bár a regény eredeti címe *Hírárnak hajói* volt (kiadási kérés volt a megváltoztatás), ami Noszta drogos látomására utalt Foghorn búcsúbuliján. A Királyok könyvét megidéző, Salamonnak aranyat, mesés kincseket szállító hajók Noszta hallucinációjában a Tiszán érkeznek meg a hajléktalanokhoz. A látomás értelmezhető a vágyak kivételéseként, egyfajta illuzórikus elégtételként is.

A kötet alcíme „*(Magánérdekű feljegyzések Foghorn Péter halálának ügyében)*” az egyik osztálytárs, Foghorn halálára utal, és valamiféle titokfejtést, a regény nyomozati feljegyzéseként való olvasását helyezi kilátásba. A névsorolvasás során valóban kiderül, hogy Foghorn nincs jelen, s hogy életéről, haláláról egymásnak ellentmondó pletykák keringenek. Adott tehát a kérdés: Mi lett Foghornnal? A titok leleplezésére, az igazság kiderítésére (vagyis a nyomozásra) a regény két változatot kínál fel: az utcazenész Foghorn hajléktalan csapatába egy ideig beletartozó Nosztáét és a Damon Strahl néven nyomozóvá lett Deniét.

A regény ajánlást és három mottót is tartalmaz. Az ajánlás – „*Azoknak, akik vigyáznak rájuk*” – feltehetően azok előtt a szakemberek, segítők előtt tiszteleg, akik a hajléktalan-ellátásban dolgoznak, illetve akik támogatták Szilasit a terepmunkában, anyaggyűjtésben. A hajléktalanságot életformaként értelmezi, a segítők munkáját pedig olyan tevékenységként, amelytől távol áll mind a hajléktalanok áldozatként való felfogása, mind a leereszkedés. („*A máltaisok azt mondják, nem szabad a hajléktalanoknak azt mondani, hogy ők áldozatok, mert akkor elkezdnek áldozatként viselkedni. Ők nem voltak leereszkedők. Ők voltak a legfantasztikusabbak, és a ferencesek, akik évszázadok óta ezt csinálják. Olyan gyakorlatuk van benne, mint az olaszoknak a turisták fogadásában.*” – Szilasi, 2015.) Az ajánlás a segítségüket helyezi fókuszba, azt, hogy a hajléktalanoknak nem együttérzésre van szükségük, hanem tényleges, kézzelfogható, a mindennapi életet megkönnyítő segítségre. Az ajánlást követően még három mottó (Frau Rotschild, F. Scott Fitzgerald és Ray Bradbury) irányítja a figyelmet a társadalmon kívül, a mélyben élők világára, illetve az elbeszélői hangra, ami erről a világról ad hírt.

2. Elbeszélői helyzetek, műfajidentitások

A történet középpontjában egy Németországból hazaköltözött detektív (Sugár Dénes, Deni, Damon Strahl), egy hajdani kanadai emigráns (Nosztávszky Ferenc, Noszta, Új Fiú) és egy itthon maradt utcazenész (Foghorn Péter, Robot) szövevényes, de nem túl bonyolult története áll. A történet 2012 őszén, az egykori 4. A harmincéves érettségi találkozójával veszi kezdetét, amelyre a *Szettek hárfájából* ismert Árpádharagoston (Békéscsaba), a Schkalitzky vendéglőben kerül sor. Az osztálytalálkozó elbeszélője az egykori osztálytárs, Deni, később kiderül, egyben Damon Stahl, a Hannoverből hazaköltözött nyomozó. Deni a hallgatója és továbbadója-idézője Noszta egész éjszakás elbeszélésének. Deni minden fejezet végén visszaveszi a szót Nosztától, visszacsatol az osztálytalálkozó történéseihez, a hajnalba nyúló lerészegedéshez, hogy aztán a VI., utolsó fejezetben új nézőpontba helyezze, leépítse, és további, csak általa tudható információkkal újraépítse a Noszta által elmondottakat.

Noszta elbeszélőként való szerepeltetése abból a megfontolásból fakadhat, hogy Szilasinak a hitelesség miatt olyan narrátort kellett megalkotnia, aki egyrészt belülről ismeri és figyeli meg a Robot vezette hajléktalan csoportot, másrészt, mivel maga csak átmenetileg élt hajléktalanként, visszatekintő, egyfajta távolságot tartó, ugyanakkor reflexív beszédhelyzetből, kívülről lát rá a történetekre.

A Noszta elbeszélését meghallgató-továbbadó Deni nyomozóként (szereplőként) a „megfigyelő megfigyelője” szerepet tölti be. Ő még nagyobb távolságot tartva, kívülről látja és követi nyomon Robot csoportját, benne Nosztával, az Új Fiúval. Míg Noszta tudása részint saját tapasztalatból, részint a hajléktalan csoport tagjainak elmondásaiból fakad, Denié meghatározóan nyomozási tevékenységből ered. Noszta és Deni elbeszélői tudása csak részben fedti egymást. Deni a saját pozíciójából például a hajléktalan társadalmat sokkal árnyaltabban látja, mint Noszta. Tudja, hogy Robot és csoportja ennek a rétegnek a krémje, alattuk ott vannak azok, akik még Nosztáék látóteréből is kiesnek: *„akiket már réges rég kitétek az átmeneti szállókról, ágyra járnak (...) amíg, drága az alumínium, a legutolsó kilincsek ellopása miatt ki nem tiltják őket onnan is, alattuk vannak azok, akik már egyáltalán nem kapnak szállást sehol, de a népkonyhákon még etetik őket egy ideig, alattuk vannak azok, akiknek már se ágyuk, se asztaluk, kint élnek egy erdőben, sátorban laknak (...) legalul pedig azok vannak, akik végleg bemattultak, becsavarták magukat egy hálózásba vagy nagyobb takarófüliába, abban fekszenek naphosszat egy nagy rakás hideg szemét tetején, míg meg nem döglenek maguktól.”* (302-303. o.) Másrészt Deni információi Noszta történetének végét kérdőjelezzik meg. Deni verziójában Foghorn nem lett öngyilkos, hanem épp az ő segítségével visszatért a társadalomba és új életet kezdett. Az elbeszélői és megfigyelői szerepek megtöbbszörözése, valamint az, hogy az elbeszélői tudások nem fedik le egymást, írói eszközként azt a tapasztalatot közvetíthetik, hogy különböző pozícióból, illetve távolságból megfigyelve minden másképp látszik, az egyes nézőpontokból látható igazságok kiegészítik, lebontják, felülírják egymást. Talán ezt a tapasztalatot megerősítendő szerepel a regényben az *„Akadémia melletti, hányásszínű társasház második emeleti, alacsony korlátú, keskeny kilépőjén”* cigarettázó *„piros pufajkás, szemüveges kis muki”* (81. o.), aki figyeli, szemléli a város történéseit, ahogy a hajléktalan csoport is szemmel tartja őt. Nosztáék ezt a városlakót mindig messziről és alulról látják, a kis muki meg a vonuló csoportot szintén messziről, de felülről. Mindkét perspektíva külső, s a kis muki tekintetjűk a szerző regényvilágon belüli alteregójának, olyan megfigyelőnek, aki távolságot tart az általa ábrázolt világgal, *„lévén ontológiailag-szociológiailag éppen ez a helye: a »hányásszínű társasház« kilépőjéhez fogható távlatos írói kilátóhely, szakmailag éppen ez a dolga: a kívüllálás.* (Bazsányi Sándor, 2014)

Az osztálytalálkozón az '50-es generáció tagjai gondolnak vissza gimnáziumi éveikre, mesélik el egymásnak az azóta megtett útjaikat. Nyomot hagyott rajtuk az öregedés, még inkább az a trauma, hogy a rendszerváltás nem hozta el számukra az önmegvalósítás, a méltósággal

élhető felnőtt lét lehetőségét. Kiderül, közülük többen emigráltak majd visszajöttek, nem találták a helyüket sem ott, sem itt. Foghorn Péter volt osztálytársuk nincs jelen, róla különbözőképpen és egymásnak ellentmondóan állítják, hogy meghalt. Noszta, az osztálytalálkozón részt vevő egykori C-s (tehát bizonyos szempontból idegen) ennek apropóján meséli el Deninek egy reggelbe nyúló beszélgetésben Foghorn Péter életének és halálának szerinte igaz történetét. A Noszta elbeszélését idéző-közzétevő szövegből bontakozik ki azoknak a hajléktalanoknak a története, akik nem tudtak vagy nem akartak beilleszkedni a társadalomba, nem tudtak vagy nem akartak a többségi normák szerint élni. Eszerint a Kanadából egy tönkrement házasság után hazatérő, hetek alatt lecsúszott, a szüleihez Árpádkaragóra hazamenni nem akaró Noszta és az utcazenész Foghorn Péter, Robot 2010 januárjának elején találkozik a szegedi Dugonics téren.

A generációs regény itt vált át nyolc, szegedi hajléktalanként élő ember közös világát és egyéni kistörténeteit bemutató lecsúszásregénnyé, majd Barták Gábor, Sertés megjelenésével kibontakozik egy szerelmi háromszög, amely Robot barátnőjének, Annának, illetve Bartáknak a meggyilkolásával (féltékenységből elkövetett gyilkosság és bosszú), valamint a Kiserdőn élő Droll néni sátrának felgyújtásával a krimi műfaját is behozza a regényepika terébe. Barták és (a VI. fejezetből tudhatóan) a bűnöző Nyest szerepeltetésével a szerelmi és a hajléktalan szálal összekapcsolódik a város korrupt, bűnözőkkel is összejátszó gazdasági-politikai garnitúrájának a sorsa a hajléktalanokéval. A Kádár-rendszer puha diktatúrája (A tranzistor-kor hajnala és éjjele), a rendszerváltás traumája, az illúziók elvesztése, valamint a különböző társadalmi rétegek szerepeltetése (hajléktalanok, kispolgárok, a street-art művész, Broken Buzzer, egyetemisták, kispapok, hivatalnokok) miatt a mű társadalmi regényként, helyenként társadalmi szatíráként is értelmezhető.

A kritika egy része nem tartja meggyőzőnek a mű narratív struktúráját. Szerintük nem meggyőző, hogy egy elbeszélő kész irodalmi szöveget szöve ilyen hosszan és részletesen tud mesélni az életéről, mint ahogy az sem, hogy létezik olyan beszédpartner, aki egy éjszakán át koncentrált figyelemmel képes hallgatni, memorizálni, megkomponálva lejegyezni, és precízen papírra vetni. Még akkor sem, ha az utolsó fejezet szerint a történet meghallgatója és lejegyzője egy detektív, aki mindenről tudott, mielőtt a narrátor beavatta volna. Sőt, ő maga is részese volt a történet alakításának.

3. Elbeszélői hangok, nyelvhasználat, regiszterek

A regény elbeszélői hangjának megformálása több kritikus szerint problémás. Nem feltétlenül hiteles például, hogy a hajléktalanokról nagyon is reflektált módon épp egy nemrég még hajléktalan ember beszél, holott az utcán élőknel épp a reflektáltság veszik el először. Megjegyzik, hogy sem Nosztának, sem Deninek nincs igazi karaktere, csak elmondják a történetet, mintha vegytiszta narrációt kapnánk. Noszta szólama néha igazodik a párbeszéd-szituációhoz („*Figyelj, Deni*”, „*neked bevallhatom, Deni*”, „*Deni, az az igazság*”), de ez az igazodás mesterkéltséggel, formális. Ráadásul a két elbeszélő nyelvileg sem különbözik határozottan egymástól, és a beszéd-szituációhoz sem alkalmazkodik a narráció nyelve, hiszen például nem követi a beszélők lerészegedését.

Ugyanakkor Szilasi olyan elbeszélői pozíciót teremt, amely nem ismeri a tragikus pátozt, sem semmiféle hamis irodalmi vagy politikai irányultságot. Nem akar dokumentálni, megmagyarázni, cselekvésre buzdítani, és épp ezzel bont le sztereotíp gondolkodást, előítéletet, közömbös távolságtartást. Mind Denire, mind Nosztára jellemző, hogy szívesen és gyakran él a humor, irónia, önirónia regisztereivel. „*Levettük az edzőcipőnket, kéjelegettünk a frissen kibontakozott lábujjak kicsinyke szabadságában.*” (19. o.) „*Összehazudtam én is ezt-azt, családról, sikerekről, belső békéről.*” (29. o.) „*Egyformák voltak, mint a két sarkkutató muki a hóban, a Delta elején.*” (77. o.)

Nosztávszky nem mindentudó elbeszélő. Annyit tud, amennyit maga is átél, megtapasztal a Robot vezette csoportban, illetve annyit, amennyit a csoport tagjai elmesélnek neki múltjukról, saját kistörténeteikről, egymásról. Elbeszélőként nem túl gyakran, de átadja a szót valamelyik szereplőnek, ezt kurzíválás jelzi a szövegben. Az egyes szereplők (idézett) nyelve szintén kevésbé egyénített, talán Márs és Engelsz vaskosabb szövegeitől eltekintve. Mivel Noszta visszatekintő elbeszélő, nagyon közéről és nagyon nyersen (realisztikusan, naturalisztikusan) beszél a hajléktalanok napirendjéről, mindennapi tapasztalatairól, érzéleteiről, testi folyamatairól (anyagcsere, szexualitás, betegségek, pusztulás). Ugyanakkor a visszatekintő-reflexív nézőpont arra is módot ad, hogy általánosító, távlatos, értelmező kijelentésekkel is éljen.

A VI. fejezetig úgy tűnik, Deni Nosztánál lényegesen kevesebb tudással rendelkezik, a záró fejezetben viszont kiderül, valójában sokkal többel. Nyomozóként nemcsak Nosztáról, Foghornról, Droll néni felgyújtásáról, Barták haláláról tud többet/mást, de átfogóbb tudása van a hajléktalanok rétegzett társadalmáról, a bűnözők és a városvezető hivatalnokok mesterkedéseiről is. Sőt, irányítója is egyes eseményeknek. Damon Strahl szövege távolságtartóbb és szenvtelenebb, mint Nosztáé, ami határozottabb kívülállásából is fakadhat.

4. Robot és csoportja, kistörténetek

A regényben a hajléktalanságnak a középosztály számára kényelmetlen, félelmetes és többnyire megvetendő világával szembesül az olvasó. A hajléktalanság meghatározott külső és belső körülmények között létrejött, az egyén fizikai, szellemi, szociális karakterét alakító életformaként jelenik meg, de a társadalmon való kívülállás egy lehetséges, önként választott alternatívájaként is értelmezhető. Ez utóbbit elsősorban Robot figurája teszi lehetővé, aki utcazenészként, öntörvényű egyéniségként éli mindennapjait, bár célirányos, tudatos választása a regényből nem derül ki szövegszerűen. A szegec utcaín, terein napról napra vonuló nyolcfős csoport a másodlagos én-elbeszélő szerint (Noszta) négy párba rendeződik: Robot és Anna, Új Fiú és Fondü, Márs és Engelsz, Droll és Angyal. A legidősebb, legjobban amortizálódott és legelesettebb szereplő Fondü (Rezsuta István, 1938). Engelsz (Czanka László, 1950) és Droll néni a hatvanasok generációjának képviselői, Márs (Frantal József, 1959) az ötveneseké, azaz nagyjából egyidős Robottal (Foghorn Péter) és az Új Fiúval (Nosztávszky Ferenc). Anna (Szeremlédy Anna Ilona, 1989) és Angyal (Lúdas Jancsi, 1988) a legfiatalabbak, legkevésbé formálta még át őket a hajléktalan életforma. A szereplők generációs hovatartozásuk szerint is felmutatnak sajátos sorsutakat: a szocialista nagyipar lecsúszottjai, állami gondozásból kikerültek, tönkrement házasság miatt otthonukat veszítették. Az egyéni sorsok változatossága, a szereplők kis lecsúszástörténetei éppen azt mutatják meg, hogy krízishelyzetben nemre, korra, társadalmi helyzetre, neveltetésre, iskolázottságra való tekintet nélkül bárkiből lehet hajléktalan. Bár az életforma akár választható is, jellemzően nem saját döntésből fakad. Többnyire nem igaz rájuk az Annát meggyilkoló káder, Barták (azaz Sertés) állítása, miszerint *„mindenkinek olyan élete van, amelyet ő akar”*, illetve hogy *„alapvetően mindenki úgy él, ahogyan mindig is szeretett volna.”* Ahány ember, annyi életút, a kistörténetek az utcára kerülés pillanatában egyesülnek, és ettől kezdve a fizikai és lelki megsemmisülésnek csak fokozatai, stádiumai vannak. A hajléktalan csoportnak a hármass trupp (Fondü, Márs, Engelsz) által kiszemelt vezére Robot. Ő az, aki biztosítja a nyolc főre duzzadt csoport számára, hogy életük a szállások, étkezdék és pihenők meghatározott útvonala mentén cél- és rendszerszerű legyen. Ezzel azt teszi lehetővé, hogy a csoport élhető világot teremtsen magának, a hajléktalanok legfelső rétegéhez tartozik. A későbbiekben épp Robot hiánya mutatja majd meg, hogy nélküle mennyire elesettek ezek az emberek, hisz nagyon hamar visszasüllyednek, lepusztulnak, meghalnak. Majd mindegyikük álmodozik jobb életről. Márs és Engelsz például arról, hogy darus lajtoskocsiból öntözik a Dóm tér és Somogyi utca virágait, vagy elmennek és meg sem

állnak Svájcig vagy Amerikáig. Angyal Zalában szeretne földet, hogy fóliasátrokban biogazdálkodást folytathasson, Fondü autókölcsönzőről vizionál. Azonban legtöbbjük számára nincs visszaút a társadalomba. A hajléktalanok zárt világában élnek, amely nem érintkezik a come il faut társadalommal, oda nincs, vagy csak kivételesen van átjárás: „*Van egy másik társadalom, néhány év után arra jutottam. Más értékek, más kultúra, más nyelv.*” (318. o.); „*Olyan meg nincs, hogy visszahozom, átemelem őt ide, olyat én még nem láttam soha...*” (319. o.). A regény hajléktalan szereplői közül önerőből ez csak Angyalnak sikerül. Nosztát az apja, Robotot, legalábbis az egyik verzió szerint, Deni menti ki (bár Robot számára a munkába állás lehet maga a halál), mindkettő amolyan deus ex machina.

A hajléktalanok láthatatlanok a „*másik társadalom*” számára. Úgy vannak jelen a város utcáin, terein, hogy nem vesznek részt a társadalom életében. Robot és csoportjának jelenléte csak a szociális rendszerek (szociális munkások, mentősök) és a jótékony egyének, illetve közösségek (piaci kofa, könyvtári büfés, máltaiak, ferencesek) számára érzékelhető. Robot bandájának a jelenléte, valamint az, hogy a csoport egyénekből, megnevezhető: „*Tároltak minket a rendszerek. Megmentették az életünket ma. Aztán holnap újra. Majd aztán megint. És közben tároltak, hogy megmenthessenek sorozatosan.*” (255. o.)

Szücs Teri kritikája szerint épp így, és épp ezzel az ábrázolással teljesíti a regény egyik nagy, magára vállalt feladatát, a szó legteljesebb értelmében vett rehabilitációt, az elemelést. A kritikus szóhasználata Anish Kapoor a borítón felhasznált installációjának címét idézi, illetve a regényben a hajléktalan csoport egy templomba betévedve a művész *Ascension* című munkájában gyönyörködik. A regény vállalt feladata tehát, „*megadni vagy visszaadni a csorbítatlan emberi méltóságot a főszereplőknek*”. Ezt pedig az is nyomatékosítja, hogy „*a kortárs képzőművészet végig jelen van hajléktalan szereplőinek tereiben, találkoznak vele, befogadóivá válnak. A művészetnek szerepe van az emberi méltóság rehabilitációjában. A hajléktalan emberhez való odafordulás a méltóság elismerésével kezdődik.*”

5. Tér-idő

A regény tér- és időkezelése is egyedi technikákkal él, és rendkívül átgondolt. A könyv belső borítóján egy Szeged térkép van, a térképen fekete vonallal és ráírt piros filccel meg nyilakkal be van jelölve a szereplők nap, mint nap ismétlődő útvonala. A nagy árvíz után körutas és sugárutas városszerkezetben újjáépített Szeged eleve rendezettséget sugall, a hajléktalanok körutakat, sugárutakat érintő mozgását jelölő vonalak pedig azt az érzetet kelik a térkép szemlélőjében, hogy a csoport egy zárt rendszerben mozog, egyfolytában úton van, vonul. A térképen látható vonal körköröségével, hurokszerű kiterőivel a napról napra ismétlődést, a mókuserékszerűséget is eszünkbe juttathatja, a célszerű körforgás (ételért, melegért, szállásért) céltalanságát, a kiúttalanságot, a rendszerből való kikerülés lehetetlenségét. A rendszerváltás után, de még Jugoszlávia felbomlása előtt készült térkép két hidat jelöl a Tiszán, és további két (fiktív) átkelőhely van kézzel rajzolt feketére piros vonallal feltüntetve (a térképbe mintegy beleírva). A regényben szereplő harmadik híd azonosításakor tehát két hídból kellene választanunk. Az egyik bejelölése ahhoz van közel, ahol a ma már nem létező, első szegedi híd állhatott. A másik a tervezetként létező meghosszabbítása a Nagykörútnak, ami a „harmadik híd”, amelyről Noszta szerint Foghorn leugrott. A korszerűtlen, idejétmúlt térkép „*a maga időnkivüliségében reprezentálja azt a rendszerváltás utáni megrekedt állapotot, amelynek a regény szereplői is áldozatai*” (Szihalmi, 2014).

Ebben a térben, az útvonal bejárásához kötve mutatja be Noszta a Robot vezette hajléktalan csoport egyetlen napját (III-IV. fejezet). Ám a visszatekintő beszédhelyzet alkalmas arra, hogy a folyamatos idő (egy nap) fellazítására, széttördelésére, kitágítására. Hiszen a szereplőknek az elbeszélővel megosztott történetmozaikjai, illetve az az egy év, amit Noszta hajléktalanként velük töltött, feldúsítja az elbeszélői tudást: időben megannyi előre- és visszautalást tesz

lehetővé. Így az egyetlen nap napirendjének elbeszélését rendre epizódok szakítják meg, amelyek kitágítják, elmélyítik a hajléktalan életforma bemutatását.

6. A közelmúlt traumái, személyiség és önazonosság

Szilasi regénye pontosan ábrázolja, ahogy a társadalmi mobilitást legátoló Kádár-korszak után a rendszerváltásra felkészületlen társadalom a kapitalista versengés számára átláthatatlan szövevényében találta magát. A kiszolgáltatottság megmaradt, csak más formákat öltött. A regény szereplői közül – a fikció szerint – Droll néni, Fondü és Engelsz az extenzív, versenyképtelen szocialista nagyipar leépülésének esett áldozatul. Anna és Angyal az állami gondozásból fiatal felnőttként került az utcára, Márs a tönkrement házassága miatt. Az emigráns tapasztalatokkal is rendelkező Noszta szerint az alapprobléma az, hogy „*a szocialista embertípusnak meg a kelet-európai embernek nincs önálló személyisége*”, már a rendszerváltás előtt elvették tőle. Nemzedéki szinten a szocializmusban felnőttek látószögét az osztálytalálkozó biztosítja. A rendszerváltó új világban ugyanis az ötvenesek nem találják a helyüket, ahogyan külföldön, Kanadában és Németországban sem tudtak gyökeret verni. Noszta például Deni szerint rosszkor ment el, és rosszkor jött haza. A vázolt helyzet persze, nem a kapitalizmus kritikája, sokkal inkább a szocializmusban nevelkedett, identitásától és döntési képességétől megfosztott személyiség megmutatása, az illúziók elvesztésének rögzítése, a rendszerváltás kudarcának szemléltetése. Ezt a társadalmi és személyes traumát nyomatékosítja többek között az 1982-es búcsúbulira való vissza-visszatérő emlékezés. Annak a Hungária együttes által megtestesített hitnek a felidézése, „*hogy a valóságos történelmet újra lehet írni, hogy egy másikat, vidámat, szabadat és igazat lehet álmodni helyette. S hogy ezért aztán mi egy olyan életre várhatunk most itt, amit érdemes lesz végigélni.*” (18–19. o.) A későbbi események tükrében ez a fiatalkori álmokép illuzórikus marad, bár mindvégig meghatározza a volt iskolatárs szereplők (Deni, Noszta, Foghorn) gondolkodását, mentális mintázatát, valamilyen szinten társadalmi kívülállását, legyen Németországból hazatért nyomozó, Kanadából visszatérő emigráns vagy a hajléktalan életformát választó utcazenész.

7. Testreprezentáció

A regény jellegzetes vonása, hogy hangsúlyosan szól a saját testhez, illetve a másik testéhez való viszonyról, a test átalakulásairól. Igaz ez a harmincéves találkozó öregedő generációjára, melynek tagjai lassan, de alaposan részegednek le a Schkalitzky-éjszakában, és a hajléktalan csoport tagjaira is, akiken az életformából adódó körülmények, a megállíthatatlan, folyamatos lefele csúszás hagynak egyre mélyebb nyomot. „*Zsarnótzay Margit 2012 őszén, negyvennyolc évesen is gyönyörű volt. (...) s talán csak az arcán, a kérlelhetetlenül férfiasodó mimikai ráncokból lehetett látni, hogy valójában gyorsan öregszik, mint egy magára hagyott lakás.*” (15. o.) „*Ki-be jártak az emberek, szartak, hugyoztak, hánytak, jártatták a szájukat fölöslegesen.*” (160. o.) *Fondünek nem sikerült tökéletesre az ürítkezése. Búzlott a magával cipelt fekáliától, elől pedig határozott vonalakat rajzolt a nadrágszárára a prosztatagyulladásos utócsöpögés.* (206. o.)

A test különösen a hajléktalanok világának ábrázolásában jelenik meg biológiai működésében: leromlott anyagcsere, bűz, pusztulás, természeti erőknek való kitettség. A szexualitás, a testi vágy itt nemtől függetlenül a közeli másik test melegségére irányul. „*Nem én kezdtem el. Igaz, ő se. Álltunk egymás mellett, dideregve, egy belső sarokban. Nekitámaszkodtunk a betonnak. De a beton hideg a hátunk. Túl sokáig nem lehet nekidőlni. Előbb a vállunk ért össze, aztán lassan-lassan átöleltük egymást. Jólesett. (...) Megtettük még néhányszor egymással, én talán egyszer még Engelsszel is. De nem lett belőle rendszer. Nem gondoltam én erről semmi bonyolultat.*” (219-220. o.) A hajléktalan életformában a test és a

tulajdon is elkülöníthetetlené válik. „*A helyed te magad vagy, te magad pedig a tested meg a cuccod együtt.*” (172. o.)

A regény ismétlődő szövegelemei a traumatikus (csonkolódó, roncsolódó) testképeket vetítő látomások, mint például a Leftfield Afrika Shox című számának klipje („Egy frissen bevándorolt afrikai néger legény tévfereg benne New Yorkban (...) beleütközik emberekbe meg dolgokba, és akkor mindig letörök róla, belőle valamilyen testrész. A végére nem is marad belőle más, csak egy rángatózó láb, a test sovány törzse, meg az engesztelhetetlen, *értelmetlen, mindenféle erőt teljes mértékben nélkülöző harag. Fetreng a földön őrjöngve a zulu maradéka.*” (117. o.) A roncsolódó testek motívuma nemcsak a hajléktalansággal járó fizikai leépülést jelöli, hanem az önkép, az identitás szétesésére is utal.

Ám a test mocskában, bűzében és nyomorában is mindig megmarad valami az emberi lényegből, ami életben tart. Igény valamiféle rendre, közösségre, megbecsülésre.

8. Tükörhelyzetek

Szilasi regényében az osztálytalálkozó (kerettörténet) és a hajléktalan csoport története egymásba ékelődik, ami lehetőséget teremt a két társadalmi csoport (volt osztálytársak, hajléktalanok) viszonyrendszerük közötti összefüggések felvillantására, működésük egymásra vetítésére, áthajlásokra, tükörhelyzetekre, megkettőzésekre. Bizonyos értelemben az osztálytársak és a hajléktalan csoport közössége is zárt, meghatározott hierarchia mentén szerveződik, saját értékrenddel, normákkal, szabályokkal rendelkezik. Mindkét közösség tagjai különböző posztokat töltenek be, szerepekbe helyezkednek, feladatokkal bírnak.

Ilyen tükörhelyzet például, hogy miként Sugár Dénestől értesülünk az osztály belső szerkezetéről (barátságok, szerelmek, párok, népszerűség) úgy Nosztávszky Feritől a szegedi hajléktalanok egy csoportjának tagjait és a csoport dinamikáját ismerjük meg. Hasonló módon egymásra olvasható még az osztály 1982-es és Roboték 2010-es búcsúbulija, a hajléktalanok vonulása és a városlakók jövés-menése (munka, iskola). De a különböző mértékben félresiklott, önmegvalósítás híján maradt sorsok (emigrációk, hazatérések, tönkrement házasságok, válások) vagy az egykori osztálytársak öregedésből és az utcán létből fakadó lepusztulás is. Részben a tükörhelyzetek hatásaként, részben egyes szereplőknek a két társadalom közötti mozgása miatt (Noszta, Robot, Deni, Barták) a két világ a fejünkben egymás mellé rendeződik. A pokoljárás fokozatai ugyan megmaradnak, de a különbségek részben feloldódnak, a hasonlóságok felerősödnek. Akár az olvasó saját életének, saját „vonulásainak” is tükröt tarthatnak.

9. Helyettes cselekvés

A regény visszatérő kérdése, hogy meg lehet-e tenni valamit egy másik ember helyett. Szövegkeretként is egy ilyen „helyette, neki” cselekvés vezet be és zárja a regényt. Az első fejezet elején Deni helyett az öccse nyitja ki a Suzuki ajtaját, a végén viszont Deni rászól, mert maga akarja megpróbálni. De ilyen „helyette, neki” helyzet, ahogy a búcsúbulin (1982) Noszta megkéri Foghornt, hogy szeretkezzen helyette egyet Zsarnótzay Margittal, ahogy az osztálytalálkozón Hodosó felhajtja Noszta poharát, majd Noszta ajánja fel ugyanezt Deninek: „*figyeld Deni, ha akarod, én megiszom neked, jó?*” (162. o.) Robot később, az eltűnése előtt a hajléktalan csoportnak rendezett partyn (2010) bevallja Nosztának, hogy mégsem szeretkezett ott, akkor Zsarnótzay Margittal, sőt hosszas fejtegetésbe kezd a helyettes cselekvés képtelenségéről, arról, hogy senki nem tehet meg senki helyett semmit. „*Neki? Helyette? Nincsen ilyen.*” (292-293. o.) Magában a helyettes cselekvés gondolatában a személyiség kiskorúsága van benne, gyengesége, cselekvésképtelensége, bizonytalansága, önállótlanága.

Az, hogy a döntés, a felelősség, a megoldás átruházható valaki másra. Nagyjából megfeleltethető a Kádár-rendszer, de általában a diktatúrák embertípusának. Deni Barták meggyilkolásának átvállalásával viszont mégis nyitva hagyja a kérdést. „*Amikor láttam, hogy Foghorn nem fog tenni semmit, mögéje léptem annak a disznónak, a könyökhajlatomba fogtam a vastag nyakát, alaposan megszorítottam, és beledöftem a bal szemébe az osztrigakésemet.*” (301. o.) Így az olvasóra marad a döntés, mit gondol arról, hogy az embernek magának kell saját élete sorseseeményeit megcselekedni, vagy szolidaritásból, segítőkészségből egy másik ember sorsdöntő tettet is átvállalhatja. A regény zárlatának egyik változatában Robot a többiekért felelősséget vállaló vezetőként (megmentő, mester, messiás) mutatja meg a társaknak a tudatosan választott, öntörvényű, rendezett utcai élet lehetőségét, ám öngyilkos lesz. A másik változatban Deni segítségére támaszkodva beilleszkedik a társadalomba és új életet kezd.

IV. Felhasznált irodalom

1. Kritikák, recenziók

Szücs Teri: *Vágyhíd, halálhíd, reményhíd,*

<http://www.revizoronline.com/hu/cikk/5057/szilasi-laszlo-a-harmadik-hid/> [2015.07.16.]

Szihalmi Csilla: *Pipiskedj ki a valóságból,* KULTer.hu, 2014. 08. 02.,

<http://kulter.hu/2014/08/pipiskedj-ki-a-valosagbol/> [2015.07.16.]

Palojtay Kinga: *Helyetted, nekem,* Jelenkor online, 2014.04.16.,

<http://www.jelenkor.net/visszhang/232/helyetted-neked> [2015.07.16.]

Nagy Csilla: *A körút mint rendszer* (Szilasi László: *A harmadik híd.* Magvető, 2014), Műút portál, 2014.08.16., <http://www.muut.hu/?p=8450> [2015.07.16.]

Darvasi László: *Szilasi László A harmadik híd,* Litera, 2014.02.02.,

<http://www.litera.hu/hirek/szilasi-laszlo-a-harmadik-hid> [2015.07.16.]

2. Interjúk a szerzővel

A többi híg velejű fecsegés... Sirbik Attila interjúja Szilasi Lászlóval, Tiszatáj, 2015.02.17., <http://tizatajonline.hu/?p=71983> [2015.07.16.]

Szilasi László: *A harmadik híd egy ismeretlen társadalomba vezet.* Gaál Bernadett interjúja, Szegedma.hu, 2015.02.04., <http://szegedma.hu/hir/szeged/2015/02/szilasi-laszlo-a-harmadik-hid-egy-ismeretlen-tarsadalomba-vezet.html> [2015.07.16.]

„*Mindenki gyűlöl mindenkit, aki veszélyes a tb-jére*” – Hercsel Adél interjúja Szilasi Lászlóval, Hvg.hu, 2014.03.05.,

http://hvg.hu/kultura/20140305_Mindenki_gyulol_mindenkit_aki_veszelyes [2015.07.16.]

3. Videofelvételek

ÉS-kvartett – Szilasi László: *A harmadik híd,*

<https://www.youtube.com/watch?v=Nnk3rp9oxrU>

Az irodalmat szorongatják a sorozatok és a lektúrák– Beszélgetés Szilasi Lászlóval,

<https://www.youtube.com/watch?v=iZt8q-9C9sY>

Záróra Szilasi Lászlóval, <https://www.youtube.com/watch?v=TPyOMv0zcv0>

Szilasi László A harmadik hídról, <https://www.youtube.com/watch?v=Az8-yWLVuAM>

V. A tanítási szakasz terve (4-6 tanóra)

A foglalkozás témája	Tartalom	Célok	Módszerek, eszközök	Munkaformák	Megjegyzések a szervezéshez
Ráhangelődés	A hajléktalanság fogalmának, jelenségének, társadalmi megítélésének körülményeinek, tájékozódás a társadalmi jelenség magyarországi alakulásáról.	Közelítés a regény témájához, kérdésfelvetéséhez; a tanulók előzetes tudásának, esetleges sztereotípiáinak, előítéletes gondolkodásának felszínre hozása.	képolvasás, grafikon-elemzés aszalterítő technikával	egyéni, csoport, frontális	Nem szükséges mindegyik ráhangolódás feladatot megcsinálni. Nyugodtan válogassunk belőle a tanulócsoporthoz szintjének, érdeklődésének, a témára szánható időnek a függvényében.
1. feladat			Állj párba!	pármunka	
2. feladat			Tollak középen!	csoport, frontális	
3. feladat			kutatás	egyéni	
4. feladat					
Jelentésteremtés	A regény címének, alcímének, ajánlásának és mottóinak értelmezése.	A szerzői intenció szövegeinek összekapcsolása a regénnyel, előzetes feltevések megfogalmazása korlátozott információk alapján.	szemponttáblázat	pármunka	Párhuzamos kiadásra szánt feladatok, akkor érdemes foglalkozni velük, ha a tanulók legalább részeket olvastak a regényből.
5. feladat					
6. feladat	Valóság és fikció	A regény műfaji kapcsolatainak feltérképezése	T-táblázat	pármunka	Egy-egy feladaton több pár is dolgozhat, az osztálylétszámnak megfelelően, majd közzététel következik.
7. feladat	Műfajidentitások		szemponttáblázat	pármunka	
8. feladat (a-b)	Elbeszélői helyzet, pozíció	Narratológiai sajátosságok feltárása, az elbeszélők és szerepeik értelmezése	tanári kalauz halmazábra	pármunka	
9. feladat	A hajléktalanok csoportja	A hajléktalan csoport tagjainak vizsgálata, karakterek, sorsutak, kistörténetek „összerakása”, csoportdinamikai elemek értelmezése	Szerep a falon (poszterre) mozaik	csoport (A-D)	A csoportok párhuzamosan dolgoznak a feladaton, a szereplőkkel (A-D csoport) a bőséges részletanyag miatt azok is foglalkozhatnak, akik nem olvasták a regényt.
10. feladat	A regény tér- és időkezelése	Az időkezelés technikájának, az időindexek szerepének vizsgálata	tanári kalauz szemponttáblázat	csoport (E)	Az E-F csoport feladatának megoldásához

11. feladat		A tér és a térben való mozgás jellemzőinek vizsgálata, konkrét és metaforikus jelentések feltárása	tanári kalauz	csoport (F)	olvasói tapasztalat szükséges.
12. feladat	A hajléktalan életforma a regényben (társadalmi és történelmi kontextusok, identitás-problémák, testek), tükörhelyzetek.	Szoros szövegelemzés, az elemzési képesség és a kritikai gondolkodás fejlesztése, a hajléktalansággal, hajléktalanokkal kapcsolatos tanulói beállítódások alakítása, a regény nyelvi sajátosságainak feltérképezése	mozaik fűrtábra poszterre vándorló csoportok	csoport (A-F)	A bőséges részletanyag lehetővé teszi, hogy a feladattal akkor is foglalkozzanak a csoportok, ha nem olvasták a regényt, de ismerik annak rövid tartalmát (pl. tanári vagy tanulói összefoglalóból).
13. feladat	Helyettes cselekvés, nézőpontok és igazságok, prózanyelv		tanári kalauz szituációs etűdök (vagy fotóalbum)	csoport (A-F)	A közölt részletanyag lehetővé teszi, hogy a feladattal akkor is foglalkozzanak a csoportok, ha nem olvasták a regényt, de ismerik annak rövid tartalmát (pl. tanári vagy tanulói összefoglalóból).
Reflektálás					
14. feladat	Az értelmezés elmélyítése, személyessé tétele, a tanultak új kontextusban való felhasználása, az olvasottak kiterjesztése (lehetséges magatartások).	A hajléktalanokkal kapcsolatos beállítódás változásának nyomon követése, az empátia és a szövegalkotási kompetencia fejlesztése.	kreatív írás (honlap)	csoport (A-F)	Választható: (1) a 14. feladat egy teljes tanórában (a regény olvasása nélkül is működik) (2) a tanulók választhatnak a 15-16. feladat közül házi feladatnak (3) a 17. feladattal megkínálhatjuk az irodalom iránt elkötelezetten érdeklődő diákokat (szorgalmi, tehetség gondozás)
15. feladat		A reflexivitás, a képzelet és a szövegalkotási kompetencia fejlesztése.	kreatív írás (interjú)	egyéni	
16. feladat		A saját beállítódás változásának megfogalmazása, szintetizáló képesség fejlesztése.	kreatív írás (kritika)	egyéni	
17. feladat		A saját értelmezések	kettéosztott napló	egyéni	

		összevetése a kritikai befogadással, a reflexivitás fejlesztése.			
--	--	--	--	--	--